

Ronde 2

Patrick Rooijackers & Corien Stevens

Cito

Contact: patrick.rooijackers@cito.nl

corien.stevens@cito.nl

***Scenario-based* leestoetsen in de Centrale Examens Nederlands havo/vwo. Waarom scenariotoetsen? En hoe maak je ze?**

1. Vernieuwing CSE Nederlands havo/vwo

Met ingang van het schooljaar 2023-2024 hebben de Centrale Schriftelijke Examens (CSE's) Nederlands havo/vwo een deels andere inhoud en vorm. Op basis van het CvTE-project 'Uitbreiding van vraagtypen voor het leesvaardigheidsexamen Nederlands havo en vwo' (Evers-Vermeul e.a. 2022) werden in 2024 drie vernieuwingen in deze examens doorgevoerd:

1. *een grotere diversiteit in teksten en documenten*: naast artikelen uit traditionele media zoals dagbladen kunnen ook duidelijk andersoortige bronnen zoals tabellen, cartoons, blogs en internetreacties een plaats krijgen;
2. *meer aandacht voor evaluatie en reflectie*: naast opgaven over het begrip van de tekstinhoud kunnen opgaven worden opgenomen waarbij examenkandidaten de

betrouwbaarheid en bruikbaarheid van informatie beoordelen of waarbij zij reflecteren op de kenmerken van een tekst;

3. *meer oog voor doelgericht lezen*: naast opgaven waarbij leerlingen laten zien dat ze teksten begrijpen, worden opgaven opgenomen waarbij leerlingen de tekstinhoud moeten verwerken vanuit een vooraf gesteld leesdoel. Daarbij moeten ze vaak setjes bronnen verwerken over één onderwerp, waarin ze overeenkomsten, verschillen en tegenstrijdigheden moeten herkennen (meervoudig tekstbegrip, oftewel *multiple text comprehension*).

In veel opzichten loopt de vernieuwing van deze examens vooruit op vernieuwingen die in de nieuwe concepteindtermen voor het schoolvak Nederlands hun weg zullen vinden (SLO 2024).

Misschien wel de meest zichtbare vernieuwing in de CSE's Nederlands havo/vwo is 'doelgericht lezen'. Een belangrijk examenonderdeel vormen sinds 2024 namelijk *scenario-based* leestaken. Kandidaten worden daarin eerst geconfronteerd met een passende situatieschets ('scenario'), die een gebruikscontext en een duidelijk informatiedoel biedt van waaruit de teksten ('bronnen') moeten worden gelezen. Na het bestuderen van de bronnen maakt de kandidaat vervolgens begripsopgaven die logisch voortvloeien vanuit de context en het informatiedoel.

Met de opname van *scenario-based assessment* sluiten de vernieuwde CSE's aan bij ontwikkelingen in internationale leestoetsing. Het belang van doelmatig lezen is de afgelopen decennia in de wetenschappelijke theorievorming steeds sterker benadrukt. Men is gaan inzien dat lezers zakelijke teksten doorgaans lezen vanuit een specifieke context en met een specifiek leesdoel, en dit leesdoel en -context genereert bij lezers (deels) specifieke begripsprocessen en toepassingen van leesstrategieën en vaardigheden (McCrudden e.a. 2011). De intentionaliteit achter tekstbegrip staat centraal in een aantal recente theoretische leesmodellen zoals het RESOLV-model (Britt e.a. 2018) en ook in theorievorming rond leestoetsing zoals dat rond *scenario-based assessment* (SBA) (Sabatini e.a. 2018). In veel internationale leestoetsen heeft SBA dan ook een plaats gekregen, zoals bij PIRLS (Meelissen e.a. 2023) en PISA (Swart e.a. 2023).

2. Voordelen van *scenario-based assessment*

Scenario-gebaseerd toetsen van tekstbegrip heeft een aantal belangrijke voordelen. Om die voordelen scherp in beeld te krijgen, kijken we kort naar een voorbeeld van een scenario-onderdeel in de CSE's Nederlands van de afgelopen twee jaar.

Het CSE Nederlands vwo 2024-1 bevatte één scenario-onderdeel, bestaande uit een scenario, vier bronnen en tien opgaven. In het opgaveboekje werd allereerst een scenario geschetst: de leerling moet voor het schoolvak Nederlands een onderzoek voor-

bereiden naar de waarderingsgeschiedenis van de roman *De engelenmaker* van Stefan Brijs. Als bronnen hiervoor kreeg de leerling in het tekstboekje een tamelijk brede diversiteit aan documenten aangereikt, wisselend in complexiteit en kwaliteit: een tweetal leerling-reacties op deze roman, afkomstig van de site scholieren.com, een blog van een marketeer, een fragment uit een interview met Stefan Brijs uit een bekend dagblad, en een fragment uit een ontvangstbespreking van deze roman door een letterkundige, afkomstig van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL). In een aantal opgaven diende de leerling vervolgens aan te geven welke bronnen wel en welke bronnen niet bruikbaar waren voor het onderzoek, met daarbij een inhoudelijke argumentatie. Daarnaast was er één opgave waarin leerlingen moesten toelichten op basis van welke tekstkenmerken één bron (nl. de leerlingreacties) geen betrouwbare bron vormde voor het onderzoek. In een vijftal opgaven moesten kandidaten vooral een overzicht geven van de overeenkomsten en verschillen in argumentatie tussen de bronnen.

Dit examenonderdeel laat een aantal voordelen van het werken met scenario's zien. We noemen er drie.

Ten eerste is het een vanzelfsprekende vorm om meervoudig tekstbegrip in een leestoets aan te bieden. Een scenario geeft een duidelijke richting aan het tekstbegrip dat leerlingen bij de bronnen moeten opbouwen, en vanuit het scenario volgen logischerwijs leestaken waarin bijvoorbeeld overeenkomsten en verschillen in gedachtegang kunnen worden geïdentificeerd.

Ten tweede biedt een scenario de mogelijkheid om dimensies van het beoordelen van bronnen, zoals 'bruikbaarheid' en 'betrouwbaarheid', meetbaar te toetsen. Met een scenario kan een specifiek informatiedoel worden aangegeven, met een impliciet kennisniveau. De twee leerling-reacties bijvoorbeeld zijn voor het mondeling Literatuur nogal onbetrouwbare informatiebronnen, in tegenstelling tot de bespreking door de letterkundige.

Ten derde zorgt een scenario voor meer 'cognitieve' coherentie in het examenonderdeel. In een ideale situatie volgen immers alle opgaven logischerwijs vanuit het scenario. Daarmee ontstaat tussen de opgaven vaak een duidelijke samenhang, die in traditionele leestoetsing minder zichtbaar is.

3. Constructie van scenario-based assessments (SBA's)

Maar hoe maak je scenario-gebaseerde leestoetsen? De examenmakers van het CSE Nederlands havo/vwo hebben inmiddels al enige ervaring met het construeren van SBA's waarin meervoudig tekstbegrip wordt getoetst. Over het algemeen blijkt het construeren

eren van zo'n SBA een pittig proces, met andere procedures, valkuilen en uitdagingen dan bij het construeren van klassieke leestoetsen.

We geven een korte beschrijving van de procedure zoals wij, verantwoordelijken voor de constructie van deze CSE's, die momenteel volgen.

Een belangrijke, typerende verschuiving in de constructie ten opzichte van de klassieke leestoets is dat de toetsmakers doorgaans niet starten vanuit een basistekst, maar vanuit een onderzoeksvraag. Met die onderzoeksvraag wordt ook bepaald welke deelvaardigheden van leesvaardigheid erbij noodzakelijk zijn. Is de taak argumentatief, dan ligt het voor de hand dat leerlingen in de bronnen overeenkomsten en verschillen in argumentatie aanwijzen en mogelijke hiaten en drogredenen kunnen herkennen. Treffen leerlingen kwalitatief nogal diverse bronnen aan bij het uitvoeren van de opdracht, zal het accent meer komen te liggen op de betrouwbaarheid en relevantie (oftewel bruikbaarheid) van de bronnen. Vervolgens wordt met die onderzoeksvraag een aantal mogelijk bruikbare (fragmenten uit) teksten geselecteerd. Omdat leerlingen hoogstwaarschijnlijk sterk wisselen in hun voorkennis rond een onderwerp, wordt meestal één tekst geselecteerd die zich leent voor een goede introductie op het onderwerp. De kunst is om een selectie bronnen samen te stellen die beknopt, gevarieerd en samenhangend is. Idealiter kennen bronnen duidelijke overeenkomsten, maar zijn er tussen de bronnen ook de nodige verschillen, aanvullingen, nuanceringen en inconsistenties te vinden.

In een volgende fase wordt de constructie van de opgaven voorbereid. De toetsmakers proberen alle denkstappen in kaart te brengen die ze tijdens het uitvoeren van de taak zetten. Welke bronnen zijn onbetrouwbaar en waarom? Welke informatie is relevant? Welke overeenkomsten en verschillen zijn er tussen de bronnen? Die bevindingen worden vervolgens met elkaar gedeeld, en vanuit deze bevindingen wordt een lijst aan begripstaken geformuleerd (een 'vraagpuntenlijst'), waarna de constructie van de eigenlijke opgaven kan beginnen. Vooral het formuleren van goede meervoudig-begripstaken blijkt daarbij niet altijd eenvoudig. Hoe zorg je ervoor dat leerlingen de informatie uit twee of meer bronnen zelf op de juiste wijze met elkaar in verband brengen? In een aantal screeningsronden worden de opgaven ten slotte verbeterd en aangescherpt.

4. Vooruitblik

De wijzigingen sinds 2024 in de CSE's Nederlands havo/vwo zijn de afgelopen twee jaar over het algemeen positief ontvangen. De vakvernieuwingscommissie Nederlands noemde bijvoorbeeld het CSE vwo Nederlands 2024-1 expliciet een voorbeeld van de gewenste taalexamens van de toekomst, waarbij ze nadrukkelijk de wenselijkheid van SBA-gebruik onderstreepte.

De vernieuwing van de examens Nederlands havo/vwo is hiermee niet ten einde. Eind 2025 zal de syllabuscommissie Nederlands van het CvTE, op basis van de nieuwe concepteindtermen, nieuwe specificaties opleveren, die als basis zullen dienen voor de constructieopdracht van de toekomstige examens Nederlands. Daarmee zullen nieuwe soorten kennis en vaardigheden (genrekennis!) in de examens hun weg vinden, evenals een nieuw soort teksten: literatuur. Het laatste decennium weerklinkt regelmatig de roep om de traditionele scheiding tussen zakelijke en literaire teksten in het schoolvak Nederlands op te heffen (zie bijvoorbeeld: van Keulen 2024). Zoals het er nu naar uitziet, zullen de examens Nederlands van de toekomst deze scheiding inderdaad opheffen.

Referenties

- Britt, M.A., J.-F. Rouet & A.M. Durik (2018). *Literacy beyond text comprehension: A theory of purposeful reading*. New York/London: Routledge.
- Evers-Vermeul, J., K. Heesters, U. Schuurs & P. Rooijackers (2022). *Opbrengsten van het project 'Uitbreiding van vraagtypen voor het leesvaardigheidsexamen Nederlands havo en vwo'*. Online raadpleegbaar op: www.examenblad.nl/nieuws/20220519/project-Leesvaardigheid-nederlands/2022/vwo?regime=hflinks&horizon=vhi1nc4phqya.
- Keulen, R. van (2024). *Spelen met de waarheid: literatuurhistorisch leren redeneren met een digitale game over De donkere kamer van Damokles*. Tilburg: Tilburg University. [Dissertatie].
- McCrudden, M.T., J.P. Magliano & G. Schraw (2011). 'Toward an integrated view of relevance in text comprehension'. In: M.T. McCrudden, J.P. Magliano & G. Schraw (eds.). *Text relevance and learning from text*. Charlotte, NC: Information Age, p. 395-414.
- Meelissen, M. e.a. (2023). 'Resultaten PISA-2022 in vogelvlucht'. Twente: Universiteit Twente.
- SLO (2024). 'Conceptexamenprogramma Nederlandse taal en literatuur: havo'. Amersfoort: SLO.
- Swart, N., J. Gubbels, M. in 't Zandt, M. Wolbers & E. Segers (2023). 'PIRLS-2021: Trends in leesprestaties, leesattitude en leesgedrag van tienjarigen uit Nederland'. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.